

KİTAP TANITIMI I

Arş. Gör. Hadiye ÜNSAL & Aynur YILDIZ

Mustafa Öztürk, Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009, 358 s., (ISBN978-9944-162-18-0).

Ülkemizde, Ehl-i Sünnet ve Şia hakkında son yıllarda çok sayıda araştırma yapılmış olmakla birlikte, bu iki düşünce ekolünün birbirleriyle mukayeseli şekilde bütün yönleriyle ele alındığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu yüzden tanıtıma çalıştığımız eser birkaç yönden kendi alanında ilk olma özelliğine sahiptir. Elimizdeki bu eserin belki de en önemli özelliği imamet, ismet, Ehl-i Beyt, takiyeye, bedâ, rec'at gibi siyasi-kelamî içerikli konular ile mut'a nikâhı ve abdestte ayakları mesh gibi fıkıh içerikli konuların Ehl-i Sünnet ve Şia kaynaklarına dayalı olarak, karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınmasıdır. Eserin bir diğer önemli özelliği ise yazarın, bu iki mezhebin birbirlerine ilişkin genellemelerinden kaçınarak mümkün olduğunca objektif bir tutum sergilemesidir.

Bilindiği üzere Ehl-i Sünnet ve Şia, İslam düşünce tarihinin erken dönemlerinde ortaya çıkarak günümüze kadar varlıklarını devam ettiren iki önemli düşünce ekolüdür. Her iki ekol de savundukları görüşleri, ortaya koydukları edebiyatları, yetiştirdikleri ilim adamları ve en önemlisi sergiledikleri siyasi tutumlarıyla tarihî süreç içerisinde kendilerine ait birer kültürel yapı üretmişlerdir. Bu gün itibarıyla her iki ekol çok zengin bir tarihi ve kültürel mirasa sahip bulunmaktadır.

Kısaca Ehl-i Sünnet kendisini Hz. Peygamber ile ashabın dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenlerin mezhebi olarak tanımlamaktadır. Şia ise Hz. Muhammed'in vefatından sonra Ali b. Ebi Talib'in nas ve tayinle imam olduğunu savunan ve imametın kıyamete kadar Ali-Fatıma soyundan gelenlerin hakkı olduğuna inanan müslümanların ortak adıdır. Her iki ekol de şemsiye kavram olarak nitelendirilmektedir. Çünkü zaman içerisinde her iki düşünce ekolü kırılmalara ve dönüşümlere uğramış, kendi içinde bölünmeler yaşamıştır. Dolayısıyla yekvücut bir Sünnilikten veya Şiilikten söz etmek

mümkün değildir. Bu yüzden yazar gerektiği yerlerde ilgili farklılıklara dikkat çekmektedir. Teolojik düzeyde İslam'ın birbirine muhalif bu iki farklı yorumu tarih boyunca birbirini nakzetmeye çalışmıştır. Yazarın ifadesiyle, Ehl-i Sünnet ve İmamiyye Şiası arasındaki ilişki başlangıçtan itibaren bir tür iktidar-muhalefet ilişkisi olduğu için, bu iki mezhebin diyalektik etki-tepki vasatında ortaklaşa ürettikleri kültür kelimenin tam anlamıyla siyasi gerginlik ve husumetten beslenen bir ihtilaf kültürü olmuştur (s. 9).

Bu eserde ele alınan konular şüphesiz çok farklı alanları ilgilendirmektedir. Ehl-i Sünnet ve Şia arasındaki ihtilafı konular tefsir, mezhepler tarihi, kelam, hadis ve fıkıh gibi çok geniş yelpazeden değerlendirilmektedir. Tefsir Anabilim Dalı'nda çalışmalarını yürüten yazar, eserin tefsirle olan ilgisini şöyle ifade etmektedir: "Klasik tefsir literatürüne yansıyan polemikler başta imamet olmak üzere ismet, Ehl-i Beyt, takiyye, bedâ, rec'at gibi siyasî-kelamî içerikli konular ile mut'a nikâhı ve abdestte ayakları mesh gibi birkaç fikhî ihtilafı ilgilidir. Ne var ki Kur'an özellikle imamet, ismet, bedâ, rec'at gibi meselelerden hiç söz etmemektedir. Dolayısıyla bu meselelerin hiçbiri tefsirin konusu değildir. Ancak Kur'an tüm müslümanlar nazarında en temel meşruiyet kaynağı olduğu için, her türlü dinî-mezhebî görüş bir şekilde Kur'an'la ilişkilendirilmiş, dolayısıyla bütün bu meseleler tefsir kitaplarında kendisine yer edinmiştir. Diğer bir deyişle, temelde kelam ve mezhepler tarihiyle ilgili araştırmalara mevzu teşkil eden imamet, ismet, bedâ, rec'at, takiyye gibi meselelere dair tartışmaların büyük ölçüde naslar üzerinden yürütülmesi ister istemez müfessirleri de ilgilendirmiş ve böylece söz konusu meselelerin tamamı tefsir alanına girmiştir" (s. 12).

Eserin birinci bölümü "Siyasî ve Kelamî İçerikli Polemikler" üst başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Şia'nın imamet, ismet, bedâ, takiyye, Ehl-i Beyt gibi esaslarını ele alan yazar, "İmamet" başlığı altında Şii imamet nazariyesinin görüşlerini ve Hz. Ali eksenli imamet nazariyesinin temellendirildiği nasları argümanlarıyla ortaya koymaktadır (s. 15-28). Ardından Şia'ya karşıt tavır olarak Ehl-i Sünnet'in, Hz. Ebû Bekr'in hilafetini Kur'anla temellendirmeye çalıştığını kaydetmektedir. Şia'nın imamet anlayışını naslarla temellendirmesine karşın Ehl-i Sünnet'in de bu konuda Şia'dan aşağı kalır bir yanı olmadığını vurgulamaktadır (s. 28-37).

Yazar "İsmet" başlığı altında Şia'nın ismet nazariyesiyle ilgili olarak öne sürdüğü akfî ve nakli istidlalleri eleştirel bir dille ele almakta ve masum imam nazariyesinin Şia'nın imametle ilgili temel iddialarını haklı çıkarma çabasının bir ürünü olduğunu belirtmektedir.

Bu meyanda Ehl-i Sünnet camiasında makes bulan peygamberlerle ilgili ismet nazariyesinin bile Kur'an'la temellendirilecek bir keyfiyete sahip olmadığını kaydetmektedir (s. 39-69).

Allah'ın belli bir şekilde vuku bulacağını bildirdiği bir olayın sonradan farklı bir şekilde gerçekleşmesini ifade eden "Bedâ" başlığı altında Şiî düşünce tarihinde bedâ telakkisinin kökenleri, İmâmîyye Şiası'nda genel kabul gören bedâ telakkisi hakkında bilgi vermek ve Şiî-İmâmî âlimlere göre bedânın akla değil nakle dayanan bir konu olduğunu kaydetmektedir (s. 83). Bedâ ile nesh hakkındaki ilişki ya da ilişkisizlik meselesi ve bedâya mesnet gösterilen naslar hakkında da bilgi veren yazar, bu bağlamda Ehl-i Sünnet âlimlerinin bedâ-nesh özdeşliğini reddettiklerini ve bu ikisi arasında belirgin bir fark olduğunu vurgulamaktadır (s. 96).

Eseri önemli kılan bir diğer özellik genel kabul gören bazı bilgilerin yanlış olduğunu ortaya koymasıdır. Sözelimi "Rec'at" başlığı altında ele alınan rec'at inancının muhtemel kökenleri ve tarihçesi bu kabildendir. Burada yazar İbn Sebe'den ziyade rec'at inancının Şiî Keysâniyye grupları arasında dillendirildiğine ilişkin bir görüş beyan etmektedir (s. 105). Şiî gelenekte Usûlîlik düşüncesinin hâkim olmasıyla birlikte rec'atın kavramsal içeriğinin bir takım tevillerle makulleştirilmeye çalışıldığını ifade etmektedir. Son dönemde ise birçok Şiî âlim rec'at inancına pek sahip çıkmamış veya en azından hararetle savunmak gibi bir tavır takınmamıştır (s. 108). Öte yandan yazar Şia'daki rec'at inancının derin bir travmanın izlerini taşıdığına dikkat çekmektedir. Bu travma özellikle Emeviler ve Abbasi-ler'in iktidar dönemlerinde imamlar ve taraflarının baskı altında tutulup zulme uğratılma sürecinde oluşmuştur. Belli ki mağduriyet psikolojisi Şiîlerde hem bir ümit ve teselli arayışına hem de bir rövanş alma hırsına yol açmış ve nihayet bu patalojik hal mehdi ve rec'at gibi fikirlerle dışa vurmuştur (s. 111). Ayrıca yazar Şia'nın rec'ate delil gösterdiği ayetlerin hiçbirinin uzaktan yakından bu konuyla ilgisinin olmadığını belirtmektedir (s. 114-117).

"Takiyye" başlığı altında Şiî-İmâmî gelenekte takiyye anlayışının teşekkül sürecine, takiyyenin Kur'an ve sünnetle temellendirilmesine, takiyyeye mesnet gösterilen ayetlerin Şiî ve Sünnî yorumlarına değinen yazar, İmâmîyye Şiası'nın takiyye anlayışının Ehl-i Sünnet tarafından eleştirildiğini şu ifadelerle izah eder: "Daha açıkçası, Şiî-İmâmî rivayet kültüründe takiyyenin özellikle can tehlikesinin baş gösterdiği durumlarda başvurulmuş bir ruhsat olmanın ötesinde muhalif addedilen herkes karşısında gerçek inancın gizlenmesi gerektiğine ilişkin bir şer'î vecibe olarak tavsif ve tarif edilmesi Sünnîlerce şecaatten yok-

sunluk yahut ikiyüzlülükle eşdeğer bir dinî-ahlâkî zaaf olarak değerlendirilmiştir.”(s. 119). Yazar bu meyanda İmâmiyye Şiası'na haksızlık yapıldığını belirtmektedir. Çünkü Emeviler ve Abbasilerin hüküm sürdükleri dönemlerde sıkı takibata uğramış olmaları İmâmiyye Şiası'nın takiyyeye böyle bir anlam ve işlev yüklemelerinde belirleyici olmuştur. Sonuç olarak, takiyye konusunda birtakım genellemeler ve basmakalıp yargılarla Şia'yı mahkûm etmek yerine bu konuda onları anlamaya çalışmak gerekir. Kaldı ki takiyye bugün İslâmî kaygılar taşıyan hemen her Sünnî müslümanın pratik yaşamında da muhtelif şekillerde tezahür eden bir olgudur (s. 144-146).

Siyasî ve kelamî içerikli konuların sonuncusu Ehl-i Beyt ile ilgilidir. Yazar bu başlık altında önce Ehl-i Beyt kavramı hakkında etraflıca bilgi verir ardından Ehl-i Beyt tartışmasının temelini oluşturan “Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden her türlü manevi kiri (rics) gidermek ve böylece sizi tertemiz kılmak ister” mealindeki 33.Ahzâb 33. ayetin Şîî ve Sünnî yorumlarını kaydeder (s. 151-168). Ehl-i Beyt terkinin hem Âl-i Abâ'yı hem de Hz. Peygamber'in eşlerini kapsadığını belirten yazar, Şia'nın Hz. Peygamber'in eşlerini Ehl-i Beyt'in dışında bırakmaya çalışmasını eleştirir (s. 169).

Yazar, “Kur'an Tarihi, Kıraat ve Fürû-ı Fıkıhla İlgili Polemikler” ana başlıklı ikinci bölümde ise Ehl-i Sünnet ve Şia arasında vuku bulan tefsir ve fıkıh hususiyetli tartışmaları ele almaktadır. Bölüm kendi içerisinde “Kur'an ve Tahrif”, “Hz. Ali ve Fâtıma Mushafı”, “Kıraat”, “Ahruf-i Seb'a”, “Mut'a Nikâhı” ve “Abdestte Ayakları Mesh Meselesi” şeklinde altı ana başlığa bölünmektedir. Yazar ilk bölümde olduğu gibi ikinci bölümde de her bir başlığı karşılaştırmalı olarak ele almaktadır.

İkinci bölümün ilk başlığı olan “Kur'an ve Tahrif”te yazar, Ehl-i Sünnet âlimlerinin Şia'yı “Kur'an'ın muharref olduğu” iddiasına sahip çıkmakla suçlamalarını ve Şia'nın bu iddiaya yönelik cevaplarını ele almaktadır. Yazar, Şia'daki tahrif inancına mesnet olarak gösterilen ilk kaynakların Gulât-ı Şia mensuplarınca telif edildiğini belirterek Ehl-i Sünnet'in bu konudaki genellemesinin yersizliğini vurgulamakta ve aslında birçok Şîî âlimin bu yargıyı reddettiğini belirtmektedir. Çünkü onlar da Kur'an hakkında olası bir tahrif iddiasına sahip çıkıldığında, Kur'an'daki hiçbir ayete güvenilemeyeceğini ve dolayısıyla Kur'an'ın hüccet olma vasfını yitireceğini kabul etmektedirler (s. 187). İki taraf arasındaki tahrif polemiklerinin tam bu noktasında yazar, Ehl-i Sünnet âlimlerinin tahrif olarak nitelendirdiği Şîî kaynaklardaki mevcut rivayet malzemesini kendi bünyesinde nesih teorisiyle izah etmelerini bir ironi

olarak değerlendirmektedir. Ona göre Sünnî ulema bu tutumlarıyla bindikleri dalı kesmektedir. Bu bakımdan yazara göre birçok problemlı rivayetlerle dolu Kur'an tarihinin baştan yazılması ve Şia'nın Kur'an tahrifine inandığı tarzında bir genellemede bulunulmaması gerekmektedir (s. 203-204).

Yazar "Hz. Ali ve Fâtıma Mushafı" başlığı altında, Sünnî otoritenin resmi mushafı olan Hz. Osman mushafına karşı, Şia'nın varlığına inandığı Hz. Ali ve Fâtıma mushaflarının varlığını, niteliğini ve mevsukiyetini tartışmıştır. Yazar, konuya "Mushaf" teriminin tanımı ve Kur'an tarihinde zikredilen özel Mushafları tanıtarak başlar. Burada yazar Hz. Ali'nin hilafet tartışmalarında kendisine haksızlık yapıldığını düşünerek, çekildiği uzlette kendince bu haksızlığa karşı tepkisini bir Mushaf cem ederek gösterdiğini belirtir. (s. 213).

Yazar aynı başlığın diğer kısmını oluşturan Fâtıma Mushafı konusunda da bazı Şia taraftarlarının Hz. Fâtıma'ya, Cebrail'in içinde hiçbir emir-nehıy içermeyen ve yalnızca gayba ilişkin beyanatlardan oluşan sözler aktardığı iddialarını gündeme getirir. Ona göre Şia, Hz. Peygamber'in kızı, Hasan ve Hüseyin'in annesi ve diğer imamların soyunun kendisinden yürüdüğü bu yüce şahsiyete, kendisine vahiy indirilen kutsal bir kişilik atfetmektedir (s. 220). Yazar aynı konu bağlamında Şia nezdinde ilahî ilham ve vahye muhatap olduğu ileri sürülen şahsiyetlerin nübüvvetle ilişkisini dile getirirken; Sünnî tasavvuf dünyasında da bu tarz bir inancın varlığına dikkat çekerek bir bakıma Şia'yı bu konuda eleştiren Ehli Sünnet'in kendi bünyesindeki çelişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Ehli Sünnet ve Şia arasında polemige neden olan bir diğer konu "Kıraat Meselesi"dir. Yazar, Ehli Sünnet'in kıraatler konusunda bir dogmatikleştirme çabasında olduğunu belirterek, İbn Mücâhid'in yedili kıraat tasnifinin mütevatir kabul edilmesini de aynı çabanın tezahürü olarak görmektedir. Şia'ya göre kıraatlerle ilgili mevcut Sünnî anlayışın sağlam bir temeli yoktur. Yazar Şia'nın, kıraat senetlerinin literatürdeki yerleşik mütevatir tanımıyla örtüşmediği ve dolayısıyla bu senetlerin gerçekte haber-i vahid olarak nitelendirilmesi gerektiği şeklindeki görüşünü isabetli bulur. Bununla birlikte yazara göre Şia'nın Asım kıraatini tercih etmesinde, bu kıraatin senedinin Ebû Abdırrahmân es-Sülemî vasıtasıyla Hz. Ali'ye dayanması belirleyici rol oynar (s. 249).

Yazar kıraatler meselesinin hemen ardından bir bakıma bu konunun devamı niteliğindeki "Ahruf-i Seb'a" meselesine değinir. Sünnî çevrede birbirinden çok farklı görüşlere konu olan bu mesele, kıraatler konusundaki liberal görüşü hasebiyle Şia tarafında çok kritik

bir yel işgal etmemektedir. Fakat yazarın sonuçta ifade ettiği üzere Şîî gelenekte ahru-fî seb'a konusundaki hâkim anlayış, konuyla ilgili rivayetlerin mevsukiyetini sorgulamak şeklinde değil, Sünnîlerin sahih kıraat anlayışına yönelik bir tepki olarak şekillenmektedir (s. 272).

Yazar Ehli Sünnet ve Şia'nın fikhî alandaki kadim tartışmalarının başında gelen "Mut'a Nikâhı" konusuna, bu nikâhın tarihçesini ve mahiyetini açıklamak suretiyle başlar. Arapların eski bir nikâh çeşidi olan mut'a, Ehli Sünnet nazarında, süreli yapılması, zinaya kapı aralaması ve hiçbir hukukî hak doğurmaması sebebiyle fasit bir nikâh türü sayılmaktadır. Fakat Şia mut'a nikâhını icab ve kabul şartlarıyla muteber sayarak fıkıh içerisindeki yerini belirlemektedir. Ayrıca Şia, 4.Nisâ 24. ayetini ve bu ayeti açıklayan bazı sahabe ve tâbiûn müfessirlerinin rivayetlerini de temel argümanları olarak göstermektedir. Yazar, Şia'nın gösterdiği bütün bu delilleri muteber kabul ederek ayetin mut'a nikâhına hamledilmesini uygun görmektedir. Buna ek olarak Sünnî müfessirlerin mezkûr ayeti delil olarak kabul etmemelerinin nedenini, hicri ikinci asırda cumhur ulemanın mut'a nikâhı konusundaki icması olarak göstermektedir. Sonuç bölümünde genel olarak argümanları değerlendiren yazar, Şia'nın yaklaşımını daha isabetli bularak mut'anın Peygamber zamanında değil, kesin olarak Hz. Ömer zamanında yasaklandığını belirtmektedir. Yazar, Hz. Ömer'in mut'ayı zaman içinde toplumsal gelişmelere koşut olarak farklılaşan bir ahlak anlayışıyla yasaklandığını zikrederek, Şia'nın Hz. Ömer konusundaki eleştirilerine katılmadığını ortaya koymaktadır (s. 273-308).

Yazar eserin son kısmında "Abdestte Ayakları Mesh Meselesi"ni gündeme getirmektedir. İki ekol arasındaki mesh meselesi, 5.Mâide 6. ayette geçen *ercül* kelimesine ilişkin farklı kıraat anlayışından kaynaklanmakta ve Ehli Sünnet ile Şia arasındaki fikhî tartışmalardan birini oluşturmaktadır. Yazar önce hükmün kaynağını teşkil eden 4.Nisâ 43. ve 5.Mâide 6. ayetlerin sebab-i nüzulleri hakkındaki tartışmalara değinir ve bu tartışmanın Kur'an'ın cem'i ve tertibi nedeniyle ortaya çıktığını belirtir. Ardından 5.Mâide 6. ayetteki *ercül* kelimesinin kıraat ve rivayet ihtilaflarına değinir (s. 322-327). Yazara göre abdest ayeti hem ayakları yıkama hem de mesh etme ihtimallerini taşımaktadır. Buradaki ihtimalleri tayin etmek ise sünnete bırakılmaktadır. Abdestin keyfiyetiyle ilgili rivayetlerin çoğunda Hz. Peygamber'in ayaklarını yıkadığı bildirilmektedir. Buna mukabil ayaklarını mesh ettiğine ilişkin rivayetler de göz ardı edilebilecek nitelikte değildir. Ona göre bu durum Hz. Peygam-

ber'in kimi zaman ayaklarını yıkadığı kimi zaman da mesh ettiği şeklinde açıklanabilir. Ancak Kur'an'daki ayetin söz dizimine göre farz olan, ayakların mesh edilmesidir. Böylece yazar Şiî âlimlerin kıraat tercihini benimseyerek Ehli Sünnet kanadından ayrılmaktadır (s. 333-334).

Bütün bunların yanı sıra eserin sonunda Sünnî ve Şiî ulemanın bu alandaki birçok çalışmasını kapsayan bir bibliyografya ve kullanımı kolaylaştıran bir dizin bulunmaktadır. Her birinin üzerine birçok müstakil eser telif edilmiş birbirinden farklı on iki konuyu muhtevi bu eser, yöntemi bakımından alanında bir ilk olup başta akademik çevreler olmak üzere Sünnî-Şiî çevrelerin de dikkatini çekecek niteliktedir. Ehl-i Sünnet ve Şia arasında asırlar boyu tartışılan muhtelif konuların mukayeseli biçimde ele alındığı bu eserin Şia'nın dinî düşünce dünyasını daha yakından tanımaya ve bu sayede iki mezhep arasındaki buz tabakasını bir nebze eritmeye vesile olacağı umulmaktadır. Bunun içindir ki eserde yer alan polemik konularının hiç birinde Sünnîlik veya Şiîliğin haklılığına ilişkin bir ön kabulle fikir beyan edilmemekte, konuların işlenişinde tarafsız kalınmaya özen gösterilmektedir. İlahiyat alanındaki bilimsel çalışmalara katkı sağlayacağını düşündüğümüz eserin, bu tür karşılaş-tırmalı çalışmalara öncülük etmesini temenni ediyoruz.